

लिम्बू भाषाका आधारभूत शब्दभण्डारको अध्ययन

देवीमाया एक्तेन

परीक्षा क्रमाङ्क : २८०५९१/०७३

त्रि.वि दर्ता क्रमाङ्क : ९-२-६१४-११-२००९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षाअन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको शोधपत्र (नेपा.शि. ५४४) पाठ्यांशको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

२०७३/२०१७

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर

प्रतिबद्धता पत्र

यस शोधपत्रभित्रका सामग्रीहरू कहीं कतैबाट साभार गरिएका होइनन् । यसका कुनै पनि अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका छैनन् । तसर्थ यो शोधपत्र नितान्त मौलिक भएको प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

मिति:—२०७४/०३/०२

.....
देवीमाया एक्तेन
शोधार्थी

निर्देशकको सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको शोधपत्र (नेपा.शि.५४४) पाठ्यांशको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत लिम्बू भाषाका आधारभूत शब्दभण्डारको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र शोधार्थी श्री देवीमाया एक्तेनले मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । मिहिनेत र परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको प्रस्तुत शोधपत्रबाट म सन्तुष्ट भएकाले आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति:—२०७४/०३/०४

June 18, 2017

.....
मुरलीधर घिमिरे

(शोधनिर्देशक)

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर काठमाडौं ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
त्रि.वि. कीर्तिपुर

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको शोधपत्र (नेपा.शि ५४४) पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ छात्रा देवीमाया एक्तेनले तयार पार्नु भएको गरिएको लिम्बू भाषाका आधारभूत शब्दभण्डारको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र शिक्षाशास्त्र नेपाली भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तहका लागि उपयुक्त भएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

क्र.सं	नाम	हस्ताक्षर
१.	प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई (विभागीय प्रमुख)	.....
२.	सहप्रा.डा. अम्बिकादेवी घिमिरे (शोधविशेषज्ञ)	.....
३.	उप.प्रा. मुरलीधर घिमिरे (शोधनिर्देशक)	.....

मिति: २०७४/०३/१९

July 04, 2017

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत लिम्बू भाषाका आधारभूत शब्दभण्डारको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरी अध्ययनका लागि अवसर प्रदान गर्न नेपाली भाषा शिक्षा विभाग र यस शोधकार्यको शीर्षक चयनदेखि लिएर सामग्री सङ्कलन, शोधप्रस्ताव लेखन, परिमार्जन र शोधपत्रले पूर्णता प्राप्त गरुन्जेल अनेक उत्साहपूर्वक समुचित मार्गनिर्देश गर्नुहुने शोधनिर्देशक आदरणीय गुरु उपप्राध्यापक श्री मुरलीधर घिमिरेप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । शोधपत्रका सम्बन्धमा आवश्यक ज्ञान, सहयोग र हौसला प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई, शोधशीर्षक छनोट र शोधप्रस्ताव स्वीकृतिका क्रममा आवश्यक सुझाव दिनुहुने निवर्तमान विभागीय प्रमुख प्रा.डा. रामनाथ ओझाप्रति पनि म कृतज्ञ छु ।

मेरो शैक्षिक उन्नति र उत्तरोत्तर प्रगतिको अभिलाषा राख्नुहुने आमा पदममाया एक्तेन, बुवा तापबहादुर एक्तेन, सासु रुद्रमाया लिङ्गहम, ससुरा भूवनसिंह लिङ्गहम, दाजु पहलमान एक्तेन, दिदीहरू मनकुमारी, रूपा, समीक्षा र बिन्दु एक्तेन, पति पूर्ण लिङ्गहम, बहिनी अप्सरा एक्तेन, भाइहरू राजेन्द्र, मिलन र केवल एक्तेनप्रति म सधैं आभारी छु । त्यसै गरी सामग्री सङ्कलन कार्यमा सहयोग गर्नुहुने आदरणीय काका उपप्राध्यापक प्रेम एक्तेन, आदरणीय भाउजू आशा एक्तेन, आत्मीय साथीहरू सजिता, सुस्मा, मनिला, भविकला, कोपिला, शारदा र रूपाका साथै किराँत याक्थुङ चुम्लुङ केन्द्रीय कार्यालयप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

त्यस्तै शोधपत्रको कम्प्युटर टङ्कन र सेटिङसम्बन्धी सम्पूर्ण कार्य गरी सहयोग गरिदिनुहुने 'जी' कम्प्युटर सेन्टर, कीर्तिपुरप्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, कीर्तिपुरसमक्ष पेश गर्दछु ।

शोधार्थी

देवीमाया एक्तेन

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

शोधसार

प्रस्तुत शोधपत्र लिम्बू भाषाका आधारभूत शब्दभण्डारको अध्ययनमा केन्द्रित छ । लिम्बू भाषाको स्वरूप, यस भाषाको आधारभूत शब्दभण्डार र कार्यका आधारमा शब्दहरूको अध्ययन गर्ने उद्देश्य राखी गरिएको यस शोधकार्यमा क्षेत्रीय अध्ययन पद्धति अपनाई प्राथमिक र द्वितीयक स्रोतबाट सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । सङ्कलित सामग्रीलाई अवलम्बन गर्दै वर्णनात्मक, निगमनात्मक, र आगमनात्मक विधिका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । यस क्रममा भापा जिल्लाको खुदुनाबारी गाविसका ५० जना ज्येष्ठ नागरिक र बुद्धिजीवी लिम्बूभाषी वक्ताहरूलाई मूल आधार बनाइएको छ । सोही आधारमा सङ्कलन गरिएका प्राप्त सामग्रीलाई आधार मानी व्याख्या विश्लेषण गर्नुपूर्व विभिन्न पूर्व अध्ययनको समीक्षाबाट अवधारणात्मक ढाँचा निर्माण गरिएको छ । यसैका आधारमा सामग्रीको विश्लेषण गरी निष्कर्षमा पुगिएको छ । उल्लिखित लिम्बू भाषाका आधारभूत शब्दहरूअन्तर्गतका विभिन्न उपशीर्षकहरूमा प्रस्तुत गरिएका शब्दहरूको अर्थ नेपालीमा दिइनुका साथै लिम्बू भाषाका शब्दहरूलाई कार्यका आधारमा पनि वर्गीकरण गरी वर्गीकृत शब्दहरूको समेत नेपालीमा अर्थ दिइएको छ । यहाँ प्रस्तुत आधारभूत शब्दहरू नेपाली भाषाका शब्दहरूभन्दा प्रायः फरक देखिनुका साथै मौलिक रहेका छन् । त्यस्तै लिम्बू भाषाका शब्दवर्गअन्तर्गत पुरुषवाचक सर्वनामलाई एकवचन, द्विवचन र बहुवचन गरी मौलिक र विशिष्ट रहेको कुरा प्रस्तुत गरिएको छ । यस्ता शब्दहरू धेरै मौलिक रहेका छन् । यही मौलिकताका कारण नेपाली भाषाका शब्दहरूसँग एकरूपता पाइँदैन ।

विषय सूची

पृष्ठ

अध्याय एक

शोधपरिचय

१.१	अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याकथन	२
१.३	शोधको उद्देश्य	२
१.४	शोधको सान्दर्भिकता र उपादेयता	२
१.५	शोधकार्यको सीमाङ्कन	३
१.६	शोधपत्रको रूपरेखा	४

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको समीक्षा र अवधारणात्मक ढाँचा

२.१	पूर्वकार्यको समीक्षा	६
२.१.१	पुस्तक समीक्षा	६
२.१.२	शोधपत्रको समीक्षा	८
२.२	अवधारणात्मक ढाँचा	११
२.२.१	शब्दभण्डारको परिचय	११
२.२.२	शब्दवर्गको परिचय	१२
२.२.३	लिम्बू भाषाको परिचय	१३
२.२.४	लिम्बू भाषिकाको परिचय	१४
२.२.४.१	पाँचथरे	१६
२.२.४.२	फेदाप्पे	१६
२.२.४.३	तमरखोले	१६
२.२.४.४	छथरे	१६

अध्याय तीन

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१	तथ्याङ्क सङ्कलनका साधनहरू	१७
३.१.१	पुस्तकालयीय अध्ययन	१७
३.१.२	अन्तर्वार्ता	१७
३.१.३	क्षेत्रीय अध्ययन	१८
३.२	सामग्री सङ्कलनका स्रोतहरू	१८

३.२.१	प्राथमिक स्रोत	१८
३.२.२	द्वितीयक स्रोत	१८
३.३	तथ्याङ्कको व्याख्या विश्लेषण प्रक्रिया	१८

अध्याय चार

लिम्बू भाषाको आधारभूत शब्दभण्डार

४.१	पृष्ठभूमि	२०
४.२	सजीव वस्तुलाई जनाउने लिम्बू भाषाका शब्दहरू	२०
४.२.१	लिम्बू भाषाका चेतनशील प्राणी जनाउने शब्द	२०
४.२.२	लिम्बू भाषाका घरपालुवा जनावरलाई जनाउने शब्दहरू	२०
४.२.३	लिम्बू भाषाका जङ्गली जनावरलाई जनाउने शब्दहरू	२१
४.२.४	लिम्बू भाषाका घरपालुवा पन्छीलाई जनाउने शब्दहरू	२३
४.२.५	लिम्बू भाषाका जङ्गली पन्छीलाई जनाउने शब्दहरू	२३
४.२.६	लिम्बू भाषाका कीटपतङ्ग जीवलाई जनाउने शब्दहरू	२५
४.२.७	लिम्बू भाषाका रुखलाई जनाउने शब्दहरू	२६
४.२.८	लिम्बू भाषाका तरकारी फलफूललाई जनाउने शब्दहरू	२७
४.२.९	लिम्बू भाषाका फूललाई जनाउने शब्दहरू	२९
४.३	लिम्बू भाषाका निर्जीव वस्तुलाई जनाउने शब्दहरू	३०
४.३.१	घरायसी सामग्री जनाउने लिम्बू भाषाका शब्दहरू	३१
४.३.२	लिम्बू भाषाका प्राकृतिक स्रोत साधन जनाउने शब्दहरू	३३
४.३.३	लिम्बू भाषाका मानव निर्मित वस्तुलाई जनाउने शब्दहरू	३४
४.४	लिम्बू भाषाका शरीरका अङ्ग जनाउने शब्दहरू	३५
४.५	लिम्बू भाषाका खाद्य, पेय पदार्थ र स्वाद जनाउने शब्दहरू	३७
४.६	लिम्बू भाषाका नातासम्बन्ध जनाउने शब्दहरू	३८
४.७	लिम्बू भाषाका रोग जनाउने शब्दहरू	४१
४.८	लिम्बू भाषामा रङ्ग जनाउने शब्दहरू	४१
४.९	लिम्बू भाषामा समय जनाउने शब्दहरू	४२
४.१०	लिम्बू भाषामा महिना जनाउने शब्दहरू	४३
४.११	लिम्बू भाषाका दिन जनाउने शब्दहरू	४४
४.१२	लिम्बू भाषाका ऋतु जनाउने शब्दहरू	४४
४.१३	लिम्बू भाषाका देवीदेवता जनाउने शब्दहरू	४५
४.१४	लिम्बू भाषाका मानव स्वभाव जनाउने शब्दहरू	४७

४.१५	लिम्बू भाषाका पहिरन जनाउने शब्दहरू	४८
४.१६	लिम्बू भाषाका क्रमसङ्ख्या जनाउने शब्दहरू	४९
४.१७	लिम्बू भाषाका ग्रह जनाउने शब्दहरू	५०
४.१८	लिम्बू भाषाका राशी जनाउने शब्दहरू	५०
४.१९	लिम्बू भाषाका गन्ती जनाउने शब्दहरू	५१
४.२०	लिम्बू भाषाका मानापाथी र तराजु नापो जनाउने शब्दहरू	४२
४.२१	लिम्बू भाषाका सङ्गीत, वाद्यवादन र नृत्य जनाउने शब्दहरू	५३
४.२२	लिम्बू भाषाका विवाहसंग सम्बन्धित शब्दहरू	५४
४.२३	लिम्बू भाषाका मृत्यु संस्कार सम्बन्धित शब्दहरू	५६
४.२४	लिम्बू भाषामा भएका अन्य विविध शब्दहरू	५७
४.२५	निष्कर्ष	५९

अध्याय पाँच

कार्यका आधारमा लिम्बू भाषाको शब्दको वर्गीकरण

५.१	मिङ् (नाम)	६०
	५.१.१ खिक्किम् (व्यक्तिवाचक नाम)	६०
	५.१.२ एक्केमिङ् (जातिवाचक नाम)	६१
	५.१.३ सुम्मिङ् (समूहवाचक नाम)	६१
	५.१.४ फुमिङ् (द्रव्यवाचक नाम)	६२
	५.१.५ निङ्वामिङ् (भाववाचक नाम)	६२
५.२	मिङ्लेक् (सर्वनाम)	६३
	५.२.१ मनासिङ्वा मिङ्लेक (पुरुषवाचक सर्वनाम)	६३
	५.२.२ काप्सिङ्बा मिङ्लेक (सम्बन्धवाचक सर्वनाम)	६४
	५.२.३ सेन्थोसिङ्बा मिङ्लेक (प्रश्नवाचक सर्वनाम)	६५
	५.२.४ निन्छीङ्बा मिङ्लेक (दर्शकवाचक सर्वनाम)	६५
	५.२.५ आफ्फेसिङ्वा मिङ्लेक (निजवाचक सर्वनाम)	६५
	५.२.६ मेन्निच्छिङ्बा मिङ्लेक (अनिश्चयवाचक सर्वनाम)	६६
५.३	लोसोक (विशेषण)	६६
	५.३.१ सुम्बोचेङ्बा लोसोक (गुणवाचक विशेषण)	६६
	५.३.२ यक्सुनचेङ्बा लोसोक (परिमाणबोधक विशेषण)	६७
	५.३.३ खानित्स्चेङ्बा लोसोक (सङ्ख्यावाचक विशेषण)	६७
	५.३.४ मिङ्लेक्चेङ्बा लोसोक (सार्वनामिक विशेषण)	६७

५.४	पाम्मे (क्रिया)	६८
	५.४.१ वाक्य टुङ्ग्याउनीका आधारमा क्रिया	६८
	५.४.२ संरचनाको आधारमा क्रिया	६९
	५.४.३ अर्थ प्रधानताका आधार	६९
	५.४.४ कर्मका आधारमा क्रिया	७०
५.५	पाम्मेबो (क्रिया विशेषण)	७१
	५.५.१ तेन्मेप्पा पाम्मेबो (स्थानवाचक क्रियाविशेषण)	७१
	५.५.२ येनमेप्पा पाम्मेबो (समयवाचक क्रियाविशेषण)	७२
	५.५.३ यक्सेनमेप्पा पाइमेबो (परिमाणवाचक क्रियाविशेषण)	७२
	५.५.४ सुम्बोमेप्पा पाम्मेबो (रीतिवाचक क्रियाविशेषण)	७२
	५.५.५ खेनमेप्पा पाम्मेबो (आवृत्तिवाचक क्रिया विशेषण)	७२
	५.५.६ सामापेप्पा पाम्मेबो (साधनबोधक क्रियाविशेषण)	७२
५.६	तेन्याड (नामयोगी)	७३
५.७	भिङ्गाम (संयोजक)	७३
५.८	ओक्स (विस्मयादिबोधक)	७४
५.९	पेदक (निपात)	७४
५.१०	निष्कर्ष	७४

अध्याय छ

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

६.१	सारांश	७६
६.२	निष्कर्ष	७८
६.३	उपयोगिता	७९
	६.३.१ नीतिगत तह	७९
	६.३.२ प्रयोगगत तह	७९
	सन्दर्भ सामग्री सूची	८०
	परिशिष्ट	
	व्यक्तिवृत्त	